Anatol EREMIA
Institutul de Filologie al AŞM
(Chişinău)

ORIGINEA TOPONIMELOR: CONTROVERSE DE OPINII, ETIMOLOGII FALSE

Abstract. The article discusses some controversial views on the origin of the toponyms, showing the causes of their incorrect etymological interpretations. The author fights against the attempts of falsification of historical realities underlying the denomination of topical objects; the purpose of wrong interpretations has a political and ideological nature. Due to scientific treatment of phenomena and facts there is thus an obvious contribution to regulation of national toponymic fund.

Keywords: anthroponym, title, diachrony, diminutive, eponym, etymology, origin, synchrony, toponym.

Toponimia românească s-a format şi a evoluat în plan istoric timp de secole şi milenii. Din epoci preistorice datează hidronimele majore *Dunăre, Nistru, Prut, Criş, Siret, Mureş, Olt*. Documentele istorice medievale atestă în spaţiul geografic pruto-nistrean numeroase nume topice de vechime seculară: *Alboteni, Alcedar, Arioneşti, Bălăneşti. Boiştea, Borzeşti, Botna, Călineşti, Cubolta* etc. Majoritatea acestor denumiri sunt la origine creaţii onimice româneşti. Originea numelor topice poate fi stabilită pe bază de cercetări etimologice complexe, cu aplicarea informaţiilor şi a metodelor de studiere specifice ştiinţelor înrudite: lingvistică, istorie, etnologie, geografie, sociologie etc.

E t i m o l o g i a este o disciplină lingvistică care studiază originea cuvintelor. Prin studiul etimologic al numelor comune şi proprii se stabileşte limba din care provin unităţile lexicale şi se explică evoluţia lor fonetică şi semantică. Acest domeniu de cercetare e strâns legat şi de alte discipline lingvistice: istoria limbii, lexicologie, derivatologie, dialectologie etc. Niciun studiu despre lexicul actual al limbii nu se poate face fără a avea în vedere istoria cuvintelor, iar istoria cuvintelor înseamnă în primul rând etimologie. Informaţiile etimologice stau la baza cercetării limbii sub diferite aspecte: fonetic, lexical, semantic, gramatical. Dat fiind că limba este legată de istoria populaţiei care o vorbeşte, studiile etimologice nu pot neglija informaţiile de ordin istoric şi social-istoric. Neglijarea legităţilor limbii şi a mărturiilor şi informaţiilor extralingvistice complică studiul etimologic al cuvintelor, face imposibilă perceperea transformărilor evolutive ale unităţilor lexicale.

În onomastică s-a excelat în etimologii eronate, mai cu seamă în tratarea proveni-enţei numelor proprii geografice. Unele interpretări etimologice incorecte pot fi puse pe seama e t i m o l o g i e i p o p u l a r e, fenomen frecvent întâlnit în toponimie.

BDD-A8614 © 2014 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.189.180.58 (2024-07-18 00:58:30 UTC)

Acest procedeu se bazează în fond pe asemănările formale dinte numele topice şi apelativele respective. De exemplu, numele comunei *Manta* din raionul Cahul a fost apropiat de apelativul *manta* „haină lungă şi groasă care se poartă peste alte haine”. În realitate, toponimul are la bază numele de persoană *Manta* (*Mantu*), pronunţat ca şi numele topic, cu *«a»* accentuat în prima silabă, şi nu cu *«a»* din silaba finală, ca în cazul apelativului *manta.* Numele de persoană *Manta şi Mantu* ţin de antroponimia noastră istorică, ele referindu-se la vechi demnitari şi dregători domneşti (vornici, pârcălabi, conducători de oşti etc.).

Prin neglijarea modului de accentuare a toponimelor s-a ajuns şi la alte etimologii incorecte: *Crihana* a fost dedus din *cherhana* „pescărie”, *Frasina* – din prenumele feminin *Frăsina*, *Tudora* – din prenumele feminin *Tudora.* Pronunţia autentică uzuală, sursele documentare ne trimit însă cu totul la alte etimologii: *Crihana,* cu accentul pe vocala *«a»* din silaba a doua, este un derivat, cu formantul onimic *–a,* de la antroponimul *Crihan*; *Frasina,* cu accentul pe prima silabă, provine de la apelativul *frasin*, cu acelaşi formant *-a,* toponimul referindu-se la o pădurice de frasini din preajma locului de întemeiere a satului; *Tudora,* cu accentul pe prima silabă, reprezintă o formaţie de la numele de persoană *Tudor*, acesta fiind eponimul istoric al localităţii.

Prin neglijarea legităţilor limbii şi a informaţiilor de ordin extralingvistic multor toponime li s-au atribuit etimologii nefondate, inventate, pe baza lor făcându-se declaraţii cu totul greşite. Numele provinciei istorice *Moldova*, de exemplu, a fost explicat prin slav. *молодая страна* „ţară tânără (nouă)”, încercându-se astfel să se argumenteze precum că ţările vecine sunt mai vechi şi cu mai multe drepturi geopolitice. S-a afirmat, în genere, că întreaga noastră toponimie (numele de râuri, oraşe, târguri, sate etc.) este de provenienţă slavă sau de altă origine. Slave au fost declarate, de exemplu, toponimele: *Bahna, Branişte, Gârla, Hârtop*, *Lunca, Poiana, Seliţte* [1, p. 340-347]. Or, după cum s-a demonstrat mai târziu, etimologia imediată a toponimelor menţionate este românească şi nu slavă, pentru că termenii *bahnă. branişte, gârlă, hârtop, luncă, poiană, seliţte* au devenit toponime numai după ce şi-au găsit întrebuinţare obişnuită în limba română, căpătând astfel statut de unităţi lexicale ale limbii române. Ca elemente ale lexicului comun cuvintele respective sunt incluse în mai toate dicţionarele de limbă română.

Denumirii oraşului *Chişinău* i s-au atribuit mai multe etimologii străine: tăt. *kişla nouă* (*kişla* „stână, târlă”), ucr. *кишеня* („pungă”, „buzunar”, pentru că, chipurile, Chişinăul, în perioada ţaristă, s-a transformat dintr-un târg provincial într-un mare centru comercial), ung. *Kis Yeno* („Yeno cel Mic”, etimon antroponimic), tăt. *keşene* („capelă pe mormânt”) [2, p. 60]. Ultima versiune etimologică a fost preluată de I. Dron, completând-o cu semnificaţii înzorzonate: „mausoleu”, „schit”, „mănăstire” [3, p. 129-134]. Ca să vezi, invadatorii tătaro-mongoli, după ce ne-au prădat şi pârjolit satele şi târgurile, drept ofrandă, ne-au construit la plecare nişte schituri şi mănăstiri. Acestui tălmăcitor îi aparţin şi alte inepţii etimologice, declarând, între altele, că „românofonii au moştenit de la autohtoni” numele de râuri *Bâc, Botna, Ialpug, Cubolta, Ichel, Răut*

BDD-A8614 © 2014 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.189.180.58 (2024-07-18 00:58:30 UTC)

etc. [3, p. 283-305]. I. Dron a lansat versiunea fabuloasă că denumirea satului *Crihana* din raionul Cahul „coboară la termenul geografic" *cherhana* „pescărie" [4, p. 72-75], şi aceasta pentru că toponimul *Crihana* „tare mai seamănă" cu entopicul *cherhana*. I. Dron nu cunoştea sau nu a vrut să recunoască valoarea studiilor referitoare la substratul geto-dacic al limbii române, care, în ansamblu şi fiecare în parte, nu conţin niciunul dintre radicalele propuse de „investigator" ca etimoane pentru numele topice discutate [5, 6, 7].

Denumirile respective însă şi-au găsit şi ele explicaţii corecte în lucrările de specialitate. S-a demonstrat că denumirea provinciei istorice *Moldova* reproduce numele râului *Moldova*, râu care străbate nord-vestul regiunii, fiind unul dintre afluenţii principali ai Siretului. Hidronimul, menţionat documentar în 1400, este considerat de origine germană [8, p. 5-60]. Şi pentru *Chişinău* s-a propus un etimon credibil, şi anume, apelativul românesc, astăzi ieşit din uz, *chişnău/chişinău* „izvor", înrudit cu *chişnă/chişină* „sursă de apă", acestea fiind considerate reflecţii ale lat. **pissiare* „a ţâşni", „a izvorî" [9, p. 94-96; 10, p. 50-51; 11, p. 43].

Etimologii eronate au fost lansate şi în unele lucrări mai vechi. M. Ciachir a încercat să justifice originea turcică a unor nume de localităţi a căror proveniență românească este incontestabilă: *Cărpineni, Găureni, Selişte, Vărzăreşti* [12, p. 77-80]. În interpretarea lui A. Resmeriţă, dimpotrivă, multe toponime turanice sunt prezentate ca fiind de origine românească sau romanică: *Baimaclia* – „buimac", *Ciucur* – „ciocuri", *Comrat* – „coamă", *Taşlâc* – „taxe locus (locul cu dafini sau tisă)" [13]. În realitate, numele de localităţi *Baimaclia* şi *Comrat* reprezintă la origine denumiri de triburi tătaro-nogaice (*baimakly*, *konrat/konyrat*), iar *Ciucur* şi *Taşlâc* – toponime turcice, acestea având ca etimoane termenii *taşlyk* „loc pietros; pietrărie" şi *čukur* „râpă", „vale" [10, p. 52-53, 84, 93; 14, p, 48, 155].

Etimologii eronate conţin şi multe alte lucrări şi publicaţii periodice din trecut: *Barc* – „barcă", *Bender* – „eu vreau (s-o cuceresc)", ar fi strigat un vizir turc în timpul asediului cetăţii Tighinei, *Căpriana* – „sat cu multe capre" , *Ialoveni* – „cireadă de vite sterpe", *Japca* – „laţ, arcan", *Orhei* – din *Origa* sau *Urghenci*, oiconimul continuând astfel denumirile istorice respective, *Parcova* – „sat cu parc", *Ratuş* – „moşie vândută în rate", *Saharna* – „sat cu fabrică de zahăr" etc.

Studiul comparativ-istoric, cercetările lingvistice fundamentale, anchetele toponimice de teren au pus în evidenţă adevăratele etimologii, stabilind astfel factorii motivaţionali de ordin social şi natural, care au determinat procesul denumirii obiectelor topografice respective. *Barc* este denumirea unui lac din lunca Prutului şi reproduce termenul entopic românesc *barc* „lac", „iezer". Şi hidronimul *Japcă* e de proveniență entopică: rom. *japcă* „lac mic", „baltă", „gârlă". În cazul lui *Ialoveni* avem a face cu numele de grup *iloveni* „comunitatea de oameni trăitori pe moşia sau în satul lui Ilovan", antroponimul *Ilovan* fiind derivatul cu suf. *-an* al toponimului *Ilova*, semnificaţia lui iniţială fiind „originar dintr-un sat Ilova" (comp. şi alte formaţii onimice similare: *Cotovanu, Lozovanu, Sadoveanu,* derivate ale oiconimelor *Cotova, Lozova,*

BDD-A8614 © 2014 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.189.180.58 (2024-07-18 00:58:30 UTC)

Sadova). *Parcova* nu are nimic comun cu termenul *parc*, ci provine şi el de la un nume de persoană – *Parco,* hipocoristic de limbă ucraineană al lui *Paramon* sau *Parfenie*. Celelalte nume topice necesită explicaţii mai detaliate.

Căpriana, sat în rn. Străşeni, reprezintă un nume modificat prin etimologie populară (după apelativul *capră*) a denumirii iniţiale *Chipriana*, având ca etimon antroponimul *Chiprian*. Eponimul *Chiprian* este menţionat documentar ca stăpân peste o poiană din partea locului într-un hrisov din anul 1420: *отъ Кепрiановы поляны* „de la poiana lui Kiprian" [15, p. 67-68]. La 1429 Chiprian este amintit ca egumen al mănăstirii de pe Işnovăţ: *монастиръ на Вышневце, где естъ игуменъ Кипріанъ* „mănăstirea de pe Vişneveţ, unde este egumen Kiprian" [15, p. 124-125]. Deci după numele lui Chiprian a fost denumită mănăstirea, iar numele acesteia, sub o formă modificată fonetic, l-au preluat pe rând moşia şi satul din preajmă [10, p. 57].

Bender, denumirea oraşului de pe malul drept al Nistrului, este un nume topic mai nou faţă de alonimul istoric *Tighina*, acesta din urmă fiind atestat într-un hrisov din anul 1408 [15, p. 76]. Pe locul urbei de astăzi mai întâi a existat o aşezare fortificată şi o vamă la trecerea peste Nistru. În 1538 turcii au ocupat Tighina şi au prefăcut ţinutul ei în raia otomană. Pentru a-şi întări poziţiile la Nistru, suveranul turc Suliman-paşa hotărî să refacă şi să rezidească vechea fortificaţie. La construcţia cetăţii au fost impuşi să muncească zeci de mii de ţărani moldoveni. Lemnul de construcţie era adus din codrii Lăpuşnei şi Botnei, iar piatra transportată pe Nistru de prin carierele de piatră din ţinutul Orheiului. Zidurile cetăţii, păstrate în bună parte până astăzi, aveau grosimea de 2-3 m, iar înălţimea de 12-13 m. Cetatea avea 10 bastioane şi 11 turnuri inelare. În interior se aflau cazarme, clădiri de locuit, prăvălii, depozite pentru muniţii şi provizii, beciuri, câteva geamii. Fortăreaţa avea două porţi mari, una spre râu, iar alta spre posadă. În 1541, turcii i-au dat cetăţii şi aşezării din preajmă denumirea *Bender*.

Toponimul *Bender* are la bază termenul turcesc de origine persană *bender* „port", „oraş portuar". Condiţiile care au determinat redenumirea aşezării au fost: poziţia geografică a localităţii (situată pe malul râului, având ieşire la mare) şi vechea tradiţie toponimică turcico-iranică. În Caucaz şi în ţările Asiei Mijlocii existau mai multe localităţi cu acest nume: *Bender* (în Osetia de Sud), *Bender-Ghioz, Bender-Şah, Bender-Abbas, Bender-Şahpur* (în Iran). *Tighina,* străvechea denumire a localităţii, nu a dispărut, ea a continuat să persiste în scrierile istorice, s-a păstrat şi în tradiţiile orale populare, fiind utilizată şi astăzi de populaţia locală. Denumirea *Bender* a fost pusă în circulaţie oficială de către administraţia ţaristă în sec. al XIX-lea.

La Saharna nu a existat niciodată o fabrică de zahăr şi deci denumirea satului nu poate fi explicată prin termenul respectiv. Toponimul *Saharna* reprezintă o formaţie prefixal-sufixală de origine slavă – *Zagorna* (*за-гора-на*), a cărei semnificaţie este „(satul) de după deal". Cu această formă denumirea apare menţionată în documentele vechi. Prima mărturie documentară a pârâului Zahorna din partea locului datează din 1466, iar despre existenţa aşezării Zahorna aflăm dintr-un document din 1602, când Saharna şi Echimăuţii din vecinătate sunt amintite ca moşii ale vornicului Bucium

BDD-A8614 © 2014 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.189.180.58 (2024-07-18 00:58:30 UTC)

[15, p. 348; 16, p. 181]. Localitatea este cu siguranţă mult mai veche decât data primei sale atestări documentare. La 1817 satul avea 60 de gospodării ţărăneşti, moşia aparţinând lui Enache Lazu, la 1859 – 92 de gospodării şi 531 de locuitori (împreună cu Saharna-Schit), la 1905 – 159 de case şi o populaţie de 942 de locuitori [10, p. 77-78].

Deci *Zagorna*, din care a rezultat *Zahorna,* prin transformarea lui *«g»* în *«h»*, fenomen specific limbii ucrainene, apoi *Saharna*, prin etimologie populară, este un nume topic ce indică poziţia geografică a localităţii – „satul de peste deal". Denumirea *Zahorna* o poartă şi alte două localităţi din spaţiul pruto-nistrean: *Zahorna* în rn. Şoldăneşti şi *Zahorna* în rn. Căuşeni. Tot astfel se numeşte şi un lac situat la nord-est de satul Chiţcani (rn. Căuşeni). Formaţii afixale slave reprezintă şi numele de localităţi: *Pohorna*/*Pohoarna* (rn. Şoldăneşti), *Zalucea* (rn. Briceni) , *Zastânca* (rn. Soroca).

Satul Ratuş a luat fiinţă în anii 1921-1922, când, din cauza alunecărilor de teren în comuna Drăsliceni, locuitorii năpăstuiţi s-au mutat cu traiul pe valea râului Ichel, pe locul denumit din vechime *Ratuş.* Aici, la reforma agrară din 1918-1924, localnicii au primit şi loturi de împroprietărire. Cu numele *Ratuş* satul a fost înregistrat apoi în toate nomenclatoarele oficiale ale localităţilor din judeţul Orhei. Într-un document de arhivă din anul 1929 Ratuşul figurează cu 20 de case şi o populaţie de 83 de locuitori. Situată pe un traseu de intensă circulaţie rutieră, localitatea a beneficiat de condiţii favorabile de creştere şi dezvoltare. Ratuşurile erau nişte hanuri de pe lângă vechile poşte, acestea fiind situate de-a lungul drumurilor mari, de-a lungul şleahurilor. Lângă Ratuşul de pe Ichel a existat localul unei poşte situate pe drumul ce lega Chişinăul de Orhei, drum cunoscut în trecut cu denumirea *Şleahul Orheiului.*

De obicei, poştele erau plasate de-a lungul drumurilor la o distanţă de aproximativ 20 km între ele. Aici se distribuiau scrisorile şi coletele, urmând mai apoi să fie duse prin sate ca să ajungă la destinatari. La ratuşuri poposeau călătorii, se punea în ordine vehiculele de transport (caleaştele, diligenţele), se schimbau caii de poştă. Un loc din preajma satului vecin Măgdăceşti şi până astăzi se numeşte *La Poştă* [17, p. 51-55]. În Chişinău, localul poştei vechi se afla la marginea de nord-est a oraşului. De aici se făceau toate măsurătorile de distanţă dintre târgurile şi oraşele din Basarabia. Între Chişinău şi Orhei erau 2 poşte (circa 45 km), între Chişinău şi Criuleni – 2 poşte (46 km), între Chişinău şi Tighina – 3 poşte (62 km). După vechea poştă din Chişinău a fost denumit un cartier din partea de nord a oraşului – *Poşta Veche.*

Cuvântul *ratuş* este de proveniență germană, în limba de origine *Rathaus* având înţelesul „localul primăriei urbane". La noi termenul a pătruns din poloneză sau ucraineană, pe teren românesc modificându-şi vădit sensul, însemnând de la început „casă mare", „conac boieresc", iar, în cele din urmă, „han", pentru că hanurile de pe atunci erau totuşi nişte clădiri mari în comparaţie cu casele ţărăneşti din mediul rural. Nume topice *Ratuş şi Poşta* există în hotarul multor sate din republică, mai cu seamă în raioanele centrale: Orhei, Străşeni, Călăraşi, Nisporeni, Ungheni, Soroca. Pe baza acestor nume se poate restabili vechiul sistem rutier din spaţiul geografic pruto-nistrean.

BDD-A8614 © 2014 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.189.180.58 (2024-07-18 00:58:30 UTC)

Cu variantele *ratoş* şi *rateş* şi cu sensurile menționate mai sus, cuvântul este frecvent folosit în operele literaturii artistice: *Am eu palate roşii şi mari cât un r a t e ş* (C. Hogaş). *După înfățișare, am cunoscut că e un r a t e ş boieresc* (M. Sadoveanu). În trecut, cuvântul *poştă* a ajuns să însemne „distanța dintre două stații de poştă, egală aproximativ cu 20 de km", ca mai târziu să capete înțelesul „distanță nedeterminată (de obicei mare)". Compară pasajele din literatura artistică: *De la Râureni până la gura Luncavățului* e *p o ş t ă de mers* (G. Galaction). *O cale scurtă, de 2 p o ş t e, de la Fălticeni la Neamț, nu se potriveşte c-o întindere de 6 p o ş t e lungi şi obositoare, de la Iaşi până la Neamț* (I. Creangă). *Mirosul înnecăcios de la dubălăriile din marginea oraşului se făcea simțit de la o p o ş t ă* (Gh. Madan).

Oraşul Orhei de astăzi a luat ființă la mijlocul sec. al XVI-lea, în acest loc fiind strămutat de pe vatra Orheiului Vechi. Denumirea urbei poate fi explicată printr-un vechi cuvânt românesc de origine ungară, astăzi ieşit din uz – *orhei* „cetate" (din ung. *varhely* < *var* „aşezare fortificată", „cetate", „oraş" + *hely* „loc"). Cuvântul-etimon e posibil să fi circulat în graiul populației românești din zona munților Carpați, unde a dat naştere mai multor nume de locuri şi localități, păstrate până astăzi: *Orhei, Odorhei, Orăştia, Oşorhei, Vărădia* [18, p. 309]. La est de Prut cuvântul a putut fi adus de o populație românească migratorie, el servind ulterior ca bază lexicală la denominarea unei vechi fortificații autohtone locale. Vechiul Orhei se afla cu vreo 40 de km mai la sud de actualul oraş, pe Răut, lângă satul Trebujeni. Situat pe o fâşie înaltă de pământ, cuprinsă de un cot al Răutului, vechiul târg era apărat dintr-o parte de şanțuri şi valuri mari de pământ, iar din celelalte părți de malurile priporoase şi de apele râului. Arheologii au descoperit aici şi urmele unei imense cetăți de piatră. În incinta fortăreței se afla palatul pârcălabului cu mai multe încăperi spațioase. În preajmă existau două chirvăsării (caravanseraiuri), case de locuit, atelierele meseriaşilor, o biserică, o baie. Tezaurul de monede descoperit în perimetrul târgului vădeşte intense legături comerciale cu alte centre economice din regiune [19, p. 309-310]. În sec. XV-XVI, în repetate rânduri, Orheiul Vechi a fost atacat de turci şi tătari. În urma invaziilor cetatea a fost ruinată, iar posada, aşezarea din preajmă, arsă şi distrusă până la temelie. Orheiul Vechi încetează a mai exista şi ca aşezare, şi ca cetate. Populația îşi strămută locul de trai mai la nord, tot pe Răut, înființând acolo actualul oraş.

Noul Orhei îşi recapătă repede faima şi valorile materiale de mai înainte. În 1607 este menționat deja ca mare târg. În timpul lui Vasile Lupu (1634-1653) se întreprind lucrări de amenajare a viitorului oraş, se construieşte actuala catedrală, se reface lacul din valea Răutului, existent încă pe vremea lui Alexandru Lăpuşneanu (1552-1568). Călătorul Paul de Alep, care vizitează Orheiul la 1653, ne relatează că aşezarea avea înfățişare destul de atrăgătoare: cu case de lemn şi de piatră, cu străzi podite din bârne de stejar, cu mori de apă şi un iaz mare înconjurat de pădure. Târgul era condus de un şoltuz şi 12 pârgari. În sec. XVII-XVIII Orheiul continuă să se dezvolte ca centru comercial de provincie. Localitatea era populată de negustori, meseriaşi, țărani, mazili, ruptaşi. Ocupația principală a locuitorilor era totuşi agricultura. În 1835 Orheiul devine

BDD-A8614 © 2014 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.189.180.58 (2024-07-18 00:58:30 UTC)

centru administrativ de judeţ. Creşte evident numărul populaţiei, de la 2,1 mii în 1819 la 12,3 mii în 1897. Apar mici întreprinderi industriale şi meşteşugăreşti, curând fiind recunoscut ca important centru economic şi cultural în spaţiul geografic pruto-nistrean.

Pentru cunoaşterea adevărului istoric, deosebit de dăunătoare sunt f a l s e l e e t i m o l o g i i, etimologiile contrafăcute, intenţionat fabricate, acestea având scopul de a rupe legătura cu numele topice autentice, tradiţionale şi corecte, astfel inducând în eroare oamenii. Au recurs la acest procedeu autorităţile regimului ţarist, apoi şi cele sovietice, ambele de tristă amintire. Exemplele sunt destul de numeroase: *Câşliţa-Prut* a devenit *Кислица-Прут*, tălmăcit prin rus. *кислица* „măr pădureţ"; *Cetereni – Четыряны*, fiind apropiat de numeralul rus. *четыре* „patru"; *Huluboaia – Голубое*, refăcut după rus. *голубой* „albastru"; *Otaci – Атаки,* redus la rus. *атака* „atac, asalt" (din rus. *атаковать* „a ataca"); *Pârâta – Перерыта*, dedus din rus. *перерыть* „a săpa din nou", „a săpa tot"; *Vădeni – Водяны,* apropiat de rus. *вода* „apă" etc.

Cercetările etimologice ulterioare au făcut lumină şi în aceste cazuri: primul component al toponimului *Câşliţa-Prut* (sat în rn. Cahul) reproduce apelativul românesc *câşliţă*, diminutiv al termenului *câşlă* „aşezare de păstori", „cătun"; *Cetereni* (sat în rn. Ungheni) – din antroponimul *Cetereanu,* prin pluralizarea numelui de persoană, provenit de la *ceteră* „vioară", *Cetereanu* însemnând deci „viorist"; *Huluboaia* (sat în rn. Cahul) – de la numele văii *Huluboaia,* pe care este aşezat satul, toponimul având semnificaţia de origine „valea hulubilor"; *Otaci* (localitate în rn. Ocniţa) – din pluralul regional al termenului *otac* „loc întărit; fortificaţie", precum şi „adăpost pentru lucrătorii câmpului, pentru păstori"; *Pârâta* (sat în rn. Dubăsari) – de la numele moşiei locale *Pârâta*, a cărei proprietar putea fi un oarecare *Pârâtu*; *Vădeni* (sat în rn. Soroca) – de la numele de grup *vădeni* „locuitori originari dintr-un sat Vadu".

Autorităţile regimurilor străine au recurs şi la alte tertipuri etimologice pentru a destrăma sistemul toponimic basarabean: prin mutilări fonetice – *Бачой, Будей, Гербовец, Гертоп, Кагул, Колбасна, Когильник, Оргеев, Пугой, Сарацика, Урсоя* (pentru *Băcioi, Budăi, Hârbovăţ, Hârtop, Cahul, Cobasna, Cogâlnic, Orhei, Puhoi, Sărăţica, Ursoaia*); prin rusificarea formanţilor – *Антонешты, Бодяны, Брайково, Корнешты, Избешты, Михайляны, Молешты, Николаевка, Строинцы* (pentru *Antoneşti, Bodeni, Braicău, Corneşti, Izbişte, Mihăileni, Moleşti, Nicolăeni, Stroieşti*); prin traducerea numelor – *Верхняя Албота, Верхние Журы, Верхние Минчены, Малая Ульма, Малые Милешты, Новые Анены, Новые Дуруиторы, Новые Лимбены, Старая Ларга, Старые Богены* (pentru *Albota de Sus, Jora de Sus, Mincenii de Sus, Ulmul Mic, Mileştii Mici, Anenii Noi, Duruitoarea Nouă, Limbenii Vechi, Larga Veche, Boghenii Vechi*); prin substituiri de nume – *Balan > Малиновское, Crihana Nouă > Лебеденко, Cuza-Vodă > Димитровка, Deneviţa > Светлый, Dolna > Пушкино, Dragoş-Vodă > Иличевка, Ialoveni > Кутузово, Sturzeni > Украинка, Voinescu > Победа, Vălcineţ > Маевка.*

Odată cu învestirea limbii române ca limbă oficială la est de Prut şi revenirea scrisului nostru la grafia latină, multe dintre localităţile menţionate şi-au recăpătat

BDD-A8614 © 2014 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.189.180.58 (2024-07-18 00:58:30 UTC)

denumirile lor tradiționale şi corecte. În acest scop au fost adoptate legi şi decizii speciale din partea organelor de stat supreme, au fost elaborate şi editate studii cu caracter aplicativ-practic, dicționare şi ghiduri informativ-normative.

Dar iată că acum, în zilele noastre, în comuna Cobani din raionul Glodeni, s-au ivit nişte inşi dintr-o tagmă partiinică, care țin morțiş să schimbe denumirea localității din *Cobani* în *Cubani*. Argumentul lor ar fi că denumirea satului provine de la o trecere peste Prut, pe un pod plutitor, trecere care se făcea, spun ei, „cu bani", adică cu o anumită taxă. Nimic mai fals şi inventat. În primul rând, acest sat nu este situat pe valea Prutului, ci pe valea râului Camenca, la vreo 8 km est de Prut. În al doilea rând, începând încă cu primele documente de atestare, localitatea apare notată cu denumirea *Cobani.* Drept dovadă sunt: harta topografică din anul 1770, materialele recensămintelor din anii 1817 şi 1859, sursele de arhivă de mai târziu [20, p. 92; 21, p. 67].

Cubani e o denumire inventată de vreun cinovnic țarist, căruia i s-a părut că mai potrivit ar fi să sune această denumire în limbajul administrației ruse de pe atunci – *Кубань*, sau poate că toponimul i-ar fi amintit cumva acelui individ de locurile sale de baştină şi anume de *Кубань*, o regiune din sudul Rusiei. În realitate, oiconimul *Cobani* reprezintă la origine numele de grup *cobani* „comunitatea de oameni trăitori pe moşia sau în satul lui Coban". Nu este exclus ca acest Coban să fi fost un jude, conducătorul străvechii obşti săteşti din partea locului. Falsele etimologii le joacă festa amatorilor de *cai verzi pe pereți*.

Etimologia, ca disciplină lingvistică, urmăreşte evoluția cuvintelor din momentul apariției până în ultima lor fază de existență şi funcționare, ea având deci un caracter istoric. Etimologia toponimică implică cunoaşterea istoriei numelor topice, a prezenței şi funcționării lor în sistemul limbii în diferite perioade şi în diferite etape. Aceasta, în primul rând, pentru că numele noastre de locuri şi localități dispun de atestări documentare de mare vechime: *Alcedar* (1471), *Andrieş* (azi *Andruşu,* 1429), *Arioneşti* (1463), *Bahmuteşti* (azi *Bahmut,* 1429), *Bălăneşti* (1437), *Boiştea* (lac şi sat, 1502), *Borzeşti* (1452), *Botna* (râu, 1429), *Brăneşti* (1429), *Bucovăț* (râu, 1420), *Bujor* (râu şi sat, 1482), *Călineşti* (1441), *Cârsteşti* (azi *Cristeşti*, 1429), *Chişinău* (1436), *Cubolta* (râu şi sat, 1502) etc.

La etimologizarea toponimelor însă se poate lesne greşi, aşa după cum observă Nicolae Drăganu: „Nicăieri nu este mai uşor de greşit ca la explicarea numelor proprii unde, adeseori, pentru a da o etimologie unui nume, sunt posibile mai multe apriori, iar jocul fanteziei este destul de în largul său" [22, p. 5]. „Etimologia este piatra de încercare pentru un lingvist, nu atât a ingeniozității (sau numai a ingeniozității), cât mai cu seamă a cunoştințelor lui lingvistice propriu-zise şi de altă natură" – remarcă acad. Iorgu Iordan [18, p. 11].

Studiul etimologic în toponimie contribuie la stabilirea apartenenței lingvistice a numelor topice şi a cuvintelor-etimoane de la care provin, la sistematizarea şi încadrarea lor în tipuri şi modele lexicale şi derivaționale, la analiza modificărilor de formă şi de conținut, la evidențierea cazurilor de adaptare sau de traducere în alte limbi, a cauzelor

BDD-A8614 © 2014 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.189.180.58 (2024-07-18 00:58:30 UTC)

de dispariție sau de substituire a numelor, precum şi a motivelor pentru care autoritățile au impus uzului nume sau forme oficiale, deosebite de cele populare şi de largă circulație.

Cercetările diacronice examinează faptele şi fenomenele onimice în evoluție, în dezvoltarea lor continuă, în proces de modificare, de trecere de la o stare la alta, de la o etapă la alta, în timp ce investigațiile sincronice au drept scop descrierea situației la un moment dat, într-o anumită perioadă de timp sau în etapa actuală de existență şi funcționare a numelor topice. Static, pentru momentul de față, se poate constata, de exemplu, că numele de localități în *-ăuți/-euți* sunt în număr de 55 de unități şi că acestea formează o arie compactă în partea de nord a republicii. Diacronic însă s-a stabilit perioada când au apărut aceste denumiri, care au fost factorii sociali, economici şi istorici ce au favorizat apariția şi sporirea lor numerică, precum şi centrul sau focarul de radiere, teritoriul lor de răspândire în timp. S-a specificat, între altele, că zona toponimică moldovenească reprezintă doar partea cea mai de sud a arealului toponimic est-slav, care cuprinde în vestul Ucrainei un vast teritoriu, şi că acest tip derivațional, ca şi formațiile antroponimice româneşti în *-eşti*, exprimă la origine raporturi de proprietate funciară ce țin de epoca feudalismului.

Studiul sincronic şi cel diacronic în toponimie nu se exclud reciproc, ci se completează, pentru că limba, în general, „funcționează sincronic şi se constituie diacronic" [23, p. 335], pentru că sincronia există în diacronie, iar diacronia se compune „din mai multe stări sincronice succesive" [24, p.85]. Un decalaj între toponimia sincronică şi cea diacronică nu se poate admite, pentru că prima recurge de nenumărate ori la cercetarea istorică a faptelor, iar a doua nu poate să nu țină seama de starea fenomenelor şi faptelor în anumite etape, căci numai aşa pot fi descoperite tendințele generale de dezvoltare, principalele legități toponomastice.

Toponimia trebuie să fie studiată în primul rând de lingvişti şi în cadrul lingvisticii, cu aplicarea principiilor şi metodelor de cercetare specifice disciplinei date, dar aceasta nici într-un caz izolat de celelalte ştiințe adiacente. Dimpotrivă, toate faptele şi datele de care dispun ştiințele respective necesită să fie luate în considerare şi utilizate pentru a înlesni cercetarea nomenclaturii topice. Studiul toponimiei presupune folosirea tuturor datelor şi informațiilor utile în această privință: istorice, arheologice, etnografice, geografice, ştiințifico-naturale. Aceasta, după cum s-a spus deja, pentru că toponimele au luat ființă într-un anumit spațiu geografic şi în anumite perioade istorice, fiind legate de fapte concrete din viața materială şi spirituală a oamenilor, de ocupațiile, obiceiurile, tradițiile şi credința lor, având arii specifice de răspândire în cadrul unui anumit teritoriu.

După B. A. Serebrennikov, cercetătorul în toponimie trebuie să țină cont de toate tipurile de schimbări care au intervenit în structura numelor topice, să poată releva cazurile de adaptare fonetică şi gramaticală, de modificările rezultate în urma aşa-ziselor etimologii populare şi a factorilor motivaționali obiectivi, să cunoască bine lexicul comun şi cel regional şi dialectal, să folosească toate sursele documentare (cronicile, materialele de arhivă, hărțile vechi, catagrafiile, creația orală populară), trebuie neapărat să studieze şi să cunoască tipologia formării toponimelor în limba băştinaşilor şi în lim-

BDD-A8614 © 2014 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.189.180.58 (2024-07-18 00:58:30 UTC)

bile de contact [25, p. 44-45]. „Lingvistul (etimologul) trebuie să recurgă, în explicarea numelor topice, la dovezile arheologice, la datele istoriei generale, dar şi locale, la istoria politică şi economică a instituțiilor etc.” [V. Ioniță, 26, p. 22].

Ceea ce nu trebuie să se facă în toponimie este universalizarea sau absolutizarea uneia dintre metodele sau principiile de cercetare discutate. Numai prin aplicarea adecvată a modalităților de cercetare, numai studiul sincronic şi diacronic al faptelor, numai confirmarea reciprocă a datelor şi informațiilor lingvistice, istorice, etnologice, geografice etc. pot asigura soluționarea cu succes a celor mai dificile probleme de toponimie (A. Eremia, 14, p. 22).

Onomastica românească dispune de bogate surse de informație (istorice, arhivistice, cartografice, lexicografice) şi de serioase studii de toponimie şi antroponimie, în care unitățile onimice sunt tratate sub diferite aspecte, în plan sincronic şi diacronic. Sunt de menționat în deosebi lucrările cercetătorilor români: A. Philippide. *Originea românilor* (Iaşi, I-II, 1923, 1927); Ovid Densusianu. *Istoria limbii române* (Bucureşti, I-II, 1961); Al. Rosetti. *Istoria limbii române de la origini până în secolul al XVII-lea* (Bucureşti, ed. I, 1968, ed. II, 1978); G. Ivănescu. *Istoria limbii române* (Iaşi, 1980); Nicolae Drăganu. *Toponimie şi istorie* (Cluj, 1928) şi *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei şi a onomasticii* (Bucureşti, 1933); Iorgu Iordan. *Toponimia românească* (Bucureşti, 1963); Alexandru Graur. *Nume de locuri* (Bucureşti, 1972); Emil Petrovici. *Studii de dialectologie şi toponimie* (Bucureşti, 1970); Ioan Pătruț. *Onomastică românească* (Bucureşti, 1980) şi *Nume de persoane şi nume de locuri* (Bucureşti, 1984); Vasile Frățilă. *Lexicologie şi toponimie* (Timişoara, 1987) şi *Studii de toponimie şi dialectologie* (Timişoara, 2002); Elena Şodolescu-Silvestru. *Toponimie românească. Modele derivaționale* (Bucureşti, 2002).

Importante în acest plan sunt lucrările consacrate toponimiei unor regiuni istorice care pot servi ca model de cercetare zonală: Mircea Homorodean. *Vechea vatră a Sarmizegetusei în lumina toponimiei* (Cluj-Napoca, 1980); Ilie Dan. *Toponimie şi continuitate în Moldova de Nord* (Iaşi, 1980); Vasile Ioniță. *Nume de locuri din Banat* (Timişoara, 1980); Nicolae Grămadă. *Toponimia minoră a Bucovinei* (elaborată înainte de 1940 şi recent editată sub îngrijirea lui Ion Popescu-Sireteanu, Iaşi, 1996). Lingviştii ieşeni, în afară de numeroasele studii dedicate toponimiei Moldovei, au realizat o operă de prestigiu național – *Tezaurul toponimic al României. Moldova. Vol I. Repertoriul istoric al unităților administrativ-teritoriale. 1772-1988.* Bucureşti, partea I, 1991, partea II, 1992 (autori: M. Cibotaru, V. Cojocaru, I. Florea, Dr. Moldovanu, I. Nuță ş.a.).

Articole şi materiale de onomastică sunt publicate în seria de culegeri „Studii şi materiale de onomastică” (Bucureşti, 1969), „Studii de onomastică” (Cluj-Napoca, I-V, 1976-1990), precum şi în revistele „Studii şi cercetări de onomastică şi lexicologie (SCOL)” (Craiova, I-VII, 1995-2014), „Limba română” (Bucureşti), „Studii şi cercetări de lingvistică” (Bucureşti), „Cercetări de lingvistică” (Cluj-Napoca), „Revista de lingvistică şi ştiință literară” (din 2010 „Philologia”, Chişinău), „Limba română” (Chişinău), „Buletin de lingvistică” (Chişinău).

BDD-A8614 © 2014 Academia de Ştiințe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.189.180.58 (2024-07-18 00:58:30 UTC)

La studierea toponimiei din spaţiul geografic pruto-nistrean au contribuit cercetătorii basarabeni Gh. Bogaci, A. Eremia, M. Lungu, V. Răileanu, Gh. Rusnac. În plan teoretic, au fost abordate chestiuni ce ţin de bazele fundamentale ale toponimiei ca ramură a lingvisticii: raportul dintre toponimie şi alte discipline ştiinţifice; specificul numelor topice în raport cu apelativele din lexicul comun; sens etimologic şi sens onimic (referenţial, funcţional) cu referire la numele topice; sincronie şi diacronie în cercetările onomastice (A. Eremia). Mai multe studii şi articole au avut ca obiect de cercetare stratigrafia etimologică a toponimiei autohtone; componenţa lexical-semantică a nomenclaturii topice; structura derivaţională a numelor topice; repartiţia teritorială a diverselor categorii de nume şi formaţii onimice; descrierea surselor de cercetare a toponimiei (A. Eremia, V. Răileanu); particularităţile toponimiei istorice (M. Lungu, V. Răileanu); originea unor denumiri de locuri şi localităţi (Gh. Bogaci, A. Eremia, N. Raevschi, Gh. Rusnac).

Procesul de renaştere naţională din Basarabia a impulsionat munca ştiinţifică de valorificare a patrimoniului onomastic naţional, aceasta manifestându-se prin acţiuni şi realizări de restabilire a nomenclaturii topice tradiţionale. Revenirea la grafia latină şi adoptarea normelor ortografice unice ale limbii române, în istoricul an 1989, au avut drept rezultat reglementarea toponimiei noastre pe bază de noi principii. Au fost elaborate norme privind scrierea corectă a numelor topice în limba română şi transcrierea lor în alte limbi. Pentru prima dată, în perioada de după război, au fost redactate în grafia latină dicţionare, nomenclatoare şi ghiduri toponimice, atlase şi hărţi geografice [vezi despre aceasta 27]. Principalele rezultate ale cercetării au fost prezentate de lingviştii basarabeni în cadrul mai multor sesiuni, simpozioane şi congrese de onomastică, naţionale şi internaţionale (Chişinău, Moscova, Kiev, Sankt-Petersburg, Riga, Geneva, Paris, Frankfurt pe Main, Cluj, Iaşi, Timişoara, Târgovişte).

Toponimia e istoria nescrisă a ţării, e graiul viu de secole şi milenii al poporului. Numele de locuri şi localităţi reflectă principalele momente din viaţa materială şi spirituală a oamenilor. Fiece nume topic exprimă un anumit conţinut, ne comunică o anumită informaţie (lingvistică, istorică, geografică etc.). Nume lipsite de semnificaţii nu există, după cum nu există în limbă cuvinte fără conţinut. Numele topice nu pot fi modificate sau substituite la întâmplare, după placul fiecăruia. Datoria noastră e să păstrăm intacte numele noastre istorice, aşa cum ni s-au transmis din generaţie în generaţie, străluminate de înţelepciunea poporului, întru memoria strămoşilor.

Referinţe bibliografice

1. М. В. Сергиевский. *Топонимия Бессарабии и ее свидетельство о процессе заселения территории*, în „Известия АН СССР”, ОЛЯ, том. 5 (1946), вып. 4, p. 333-350.

2. Zamfir Arbore. *Dicţionarul geografic al Basarabiei*. Chişinău, 2001.

3. Ion Dron. *Studii şi cercetări*. Chişinău, 2001.

BDD-A8614 © 2014 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.189.180.58 (2024-07-18 00:58:30 UTC)

4. Ion Dron. *Toponime provenite din apelative şi termeni geografici (Chersaca, Crihana, Curtoaia, Heciul, Heredeuca, Rusca)*, în „Limba română”, 1995, nr. 6, p. 72-75.

5. I. I. Rusu. *Limba traco-dacilor.* Bucureşti, 1959.

6. Ariton Vraciu. *Limba traco-dacilor.* Timişoara, 1980.

7. Grigore Brâncuş. *Vocabularul autohton al limbii române*. Bucureşti, 1983.

8. Dragoş Moldovanu. *Etimologia hidronimului Moldova*, în „Anuar de lingvistică şi teorie literară”. Universitatea „Al. I Cuza”. Centrul de lingvistică, istorie literară şi folclor. Iaşi, tom. XXVIII, 1981-1982.

9. Г. Ф. Богач. *Заметки по молдавской топонимике и идиоматике,* în „Известия Молдавского филиала АН СССР”. Chişinău, tom. 12 (45), 1959, p. 94-96.

10. Anatol Eremia. *Tainele numelor geografice.* Chişinău, 1986.

11. Anatol Eremia. *Dicţionar explicativ şi etimologic de termeni geografici.* Chişinău, 2006.

12. M. Ciachir. *Explicarea numirilor turco-tătare ale oraşelor, comunelor, cătunelor şi fermelor din Moldova dintre Prut şi Nistru şi unele tradiţii păstrate în legătură cu aceste numiri*, în „Revista societăţii arheologice bisericeşti din Chişinău”. Chişinău, 1924, vol. 15, p. 77-80.

13. A. Resmeriţă. *Dicţionarul etimologico-semantic al limbii române*. Craiova, 1924.

14. Anatol Eremia. *Nume de localităţi. Studiu de toponimie moldovenească.* Chişinău, 1970.

15. *Documente privind istoria României. A. Moldova. Veacurile XIV-XV, vol. I (1384-1475).* Bucureşti, 1951.

16. Documente privind istoria României. A. Moldova. Veacul XVII, vol. III. Bucureşti, 1954, p. 181.

17. *Localităţile Republicii Moldova*. Chişinău, vol. 11, 2013, p. 51-55.

18. Iorgu Iordan. *Toponimia românească.* Bucureşti, 1963.

19 Ion Hâncu. *Vetre strămoşeşti din Republica Moldova*. Chişinău, 2003.

20. *Труды Бессарабской губернской ученой архивной комиссии.* Chişinău, tom. 3, 1907.

21. *Бессарабская область. Список населенных мест по сведениям 1859 года.* Sanct-Petersburg, 1861.

22. Nicolae Drăganu. *Toponimie şi istorie.* Cluj, 1928,

23. Е. Кошериу. *Синхрония, диахрония и история*, în «Новое в лингвистике». Moscova, vol. III, 1963, p. 335.

24. В. И. Топоров, în *«Отношении синхронного анализа и исторического изучения языков»*. Moscova, 1960, p. 85.

25. В. А. Серебренников. *О методах изучения топонимических названий*, în «Вопросы языкознания», 1959, nr. 6, p. 44-45.

26. Vasile Ioniţă. *Nume de locuri din Banat*. Timişoara, 1982.

27. A. Eremia, M. Lungu. *Молдавская ономастика*. Chişinău, 1994.

BDD-A8614 © 2014 Academia de Ştiinţe a Moldovei
Provided by Diacronia.ro for IP 18.189.180.58 (2024-07-18 00:58:30 UTC)